

Ihmisoikeuskeskus
Sanna Ahola ja Mikko Joronen

SELKÄYDINVAMMAISET AKSON RY:N HUOMIOT UUDEN VAMMAISPALVELULAIN SOVELTAMISKÄYTÄNNÖISTÄ HYVINVOINTIALUEILLA

Uuteen vammaispalvelulakiin (675/2023) on kirjattu asioita, jotka antavat mahdollisuuden tehdä edellistä vammaispalvelulakia yksilöllisempiä ja tarkoituksenmukaisempia palveluita. Laissa on mainittu esim. saunan muuttaminen esteettömäksi osana asumisen tuen palveluita ja leasing-auton käyttömahdollisuus tai matkabudjetin käyttö osana liikkumisen tuen palveluita. Valitettavasti lain tulkinta on muodostunut hyvinvointialueiden käytännöissä enemmän rajaavaksi kuin mahdollistavaksi. Hyvinvointialueiden taloudelliset säästöpainheet ja hallinnolliset uudistukset näkyvät tällä hetkellä palveluiden laadussa, joustavuudessa ja ennen kaikkea vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumisessa.

Vastavammautuneiden selkäydinvammaisten tilanne on heikentynyt merkittävästi uuden lain myötä. Aiemmin vammaispalvelut suunniteltiin ja myönnettiin jo välittömän kuntoutuksen vaiheessa, jonka jälkeen kuntoutuja pääsi elämään itsenäisesti omassa kodissaan. Tällä hetkellä vammaispalveluhakemusten käsittelyajat ovat kohtuuttoman pitkiä, lisäksi kuntoutujia pallootellaan sosiaalihuoltolain ja vammaispalvelulain palveluiden välillä. Osassa tapauksia kuntoutujille ei ole myönnetty lainkaan palveluita, vaan he ovat joutuneet muuttamaan esteelliseen asuntoon ja olemaan kaukana asuvien sukulaisten avun varassa tai vaihtoehtoisesti maksamaan asunnon muutostyöt itse. Toisissa tapauksissa kuntoutujat ovat joutuneet muuttamaan asumispalveluysikköön, vaikka selviäisivät itsenäisesti omassa kodissa, jos se olisi muokattu esteettömäksi. Tässä ei ole huomioitu heidän tahtoaan muuttaa omaan kotiin puolisonsa tai perheensä luo tai asua itsenäisesti. Pahimmissa tapauksissa välittömässä kuntoutuksessa saavutettu toimintakyky on heikentynyt sen vuoksi, että kuntoutujat ovat joutuneet makuutetuiksi heille sopimattomissa yksiköissä. Nämä ongelmat ovat korostuneet erityisesti Pirkanmaan, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin hyvinvointialueilla.

YK:n vammaisoikeuksien komitea julkaisi 3.9.2025 loppupäätelmänsä ja suosituksena vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa. YK:n vammaisoikeuksien komitea suositteli Suomen valtiolle seuraavaa: Valtio kehittää vammaisten ihmisten kotiin saatavilla olevia palveluita tavalla, joka kunnioittaa itseohjautuvuutta ja yksilöllistä määräysvaltaa, ei aseta palveluille ikärajoituksia tai palvelumaksuja sekä varmistaa yhdenvertaisuuden sekä hyvinvointialueiden välillä että yhdenvertaisuuden vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja saavien vammaisten henkilöiden välillä.

Valitettavasti tämä suositus ei ole toteutunut eikä vammaisten yksilöllisiä elämäntilanteita ja tarpeita huomioida riittävästi nykyisissä vammaispalveluissa. Erilaiset kategoriset rajaukset ovat lisääntyneet. Yhtenä esimerkkinä tästä on Keski-Suomen hyvinvointialueen tiukentunut linjaus henkilökohtaisen avun tuntien käytöstä. On tapauksia, joissa asiakkaat ovat aiemmin voineet käyttää myönnettyä henkilökohtaista apua (esim. 40 h/kk) joustavasti kuukauden sisällä. Uuden linjauksen mukaan tunteja on käytettävä tiukasti viikkokohtaisesti (esim. 10 h/vko) ilman tuntien siirto-oikeutta. Arki ei kuitenkaan ole täsmälleen sama joka viikko. Tuntien siirron kieltäminen kaventaa merkittävästi vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuutta elää itsenäistä, omannäköistä elämää.

Vaikka käytännön muuttaminen ei viranomaisnäkökulmasta aina ylittäisi virallisen hallintopäätöksen kynnystä, se muuttaa palvelun luonnetta merkittävästi. Kun pelisääntöjä muutetaan pelkällä ilmoituksella, vammainen henkilö jää vaille muutoksenhakukelpoista päätöstä, mikä heikentää hänen oikeusturvaansa.

Luottamuksensuojan periaatteen valossa on kohtuutonta, että vakiintuneita, työnantajavelvoitteisiin (kuten avustajien työvuorosuunnitteluun) vaikuttavia käytäntöjä muutetaan äkillisesti ilman riittävää varautumisaikaa.

Vammaispalveluiden käyttäjille soveltamisohjeiden ja -käytäntöjen päivitys näyttäytyy niin, että ohjeet ja pelisäännöt vaihtuvat lennosta. Aiempia, asiakaslähtöisiä ja joustavia soveltamiskäytäntöjä tiukennetaan pelkällä viranomaisilmoituksella ilman virallisia hallintopäätöksiä. Tämä luo asiakkaille jatkuvaa turvattomuutta ja hallinnan tunteen menetystä omassa arjessaan. Asiakas ei voi luottaa siihen, ovatko hänen palvelunsa huomenna samat kuin tänään.

Erityisen heikossa asemassa ovat 65 vuotta täyttäneet vastavammautuneet, joista monille ei ole myönnetty vammaispalveluita, vaan ainoastaan sosiaalihuollon palveluita, vaikka kyseessä on esimerkiksi täydellinen alaraajahalvaus (paraplegia). Lisäksi lain soveltamisessa näkyy uutena ilmiönä se, että kauan sitten vammautuneita henkilöitä siirretään vammaispalveluiden parista sosiaalihuoltolain palvelujen pariin heidän täyttäessään 65 vuotta. Näin on tapahtunut sellaisissakin tapauksissa, joissa henkilöllä on neliraajahalvaus (tetraplegia) eikä hänen toimintakyvyssään tai elämäntilanteessaan ole tapahtunut muutosta. On huomioitava, että moni 65 vuotta täyttänyt vammaisen henkilö pitää hyvinvoinnistaan huolta osallistumalla esimerkiksi kulttuuritapahtumiin, liikunnallisiin harrastuksiin ja vapaaehtoistyöhön sekä tapaamalla ystäviä ja viettämällä aikaa lastenlasten kanssa. Osallistumista tukevat vammaispalvelut mahdollistavat tämän, hoidolliset palvelut eivät.

Haasteellista on myös se, mikäli hyvinvointialueella ei ole vammaispalvelulain soveltamisohjetta. Tämä tilanne on esimerkiksi Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueella. Palveluiden myöntämisperusteet jäävät asiakkaille epäselviksi ja oikeusturva heikkenee. Asiakkaiden kokemus on, että sisäiset ohjeet, joista heillä ei ole tietoa, ohjaavat päätöksentekoa. Vammaispalvelulain mukaisia palveluita korvataan sosiaalihuoltolain mukaisella kotihoidolla jopa sellaisissa tapauksissa, joissa vammautunut työkäinen henkilö pyrkii takaisin työelämään työkokeilun avulla. Kotihoidon palvelujen varassa elävälle työelämä ei ole mahdollista, riittävää henkilökohtaista apua saavalle on.

Vammaispalvelujen soveltamisessa tulisi aina ensisijaisesti huomioida YK:n vammaissopimuksen henki: yksilöllisyys, osallisuus ja esteettömyys. Nykyinen kehityssuunta, jossa palveluita kavennetaan teknisillä ja hallinnollisilla tulkinnoilla, vaarantaa vammaisten ihmisten perusoikeuksien toteutumisen.

Joillakin hyvinvointialueilla on tehty myös toimivia kokeiluja, joihin liikkumisen tuen asiakkaat ovat olleet tyytyväisiä. Hyviä kokemuksia on saatu esimerkiksi Varsinais-Suomen hyvinvointialueen toivetaksikokeilusta sekä Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueen matkabudjettipilotista, jossa erityisen tyytyväisiä on oltu matkojen vuosijaksotukseen. Toivomme, että näitä hyviä kokeiluja jatketaan ja laajennetaan muille hyvinvointialueille.

Tämän raportin tuottamisessa on hyödynnetty myös Jyväskylän seudun invalideilta ja ESPIN ry:ltä saatuja tietoja.

Lisätietoja:

Toiminnanjohtaja Alicia Perho, alicia.perho@aksonry.fi, p. 050 329 7899